

DOI: <https://www.doi.org/10.36719/2789-6919/10/64-67>

Aysel Asif qız Nəzərova
Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası
magistrant
ayselnzrval17@mail.ru

MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜNDƏ AZƏRBAYCAN HEYKƏLTƏRAŞLIĞI

Xülasə

Bu məqalədə Azərbaycan heykəltəraşlığının 1991 - ci ildən günümüzdə qədər olan inkişaf tarixi öz əksini tapmışdır. Məqalənin birinci fəslində müstəqillik dövründəki monumental heykəltəraşlıq tarixi onun keçdiyi inkişaf yolu öz əksini tapmışdır. Eyni zamanda məqalədə heykəltəraşlığın bədii həllinə görə maraqlı olan nümunələrinin yerləşdiyi Fəxri Xiyabanın abidələrinə toxunulmuşdur. Burada Ömər Eldarov, Azad Əliyev, Natiq Əliyev və b.yaratdığı qəbirüstü abidələrin bir qismi haqqında məlumat verilmişdir. Məqalənin ikinci fəslində gənc heykəltəraşların yaradıcılığından, onların vətənpərvərlik mövzusunda yaratdıqları heykəl nümunələrindən söz açılır. "Aprel döyüşləri", "Tovuz döyüşləri", "44 günlük müharibə" mövzularında yaradılan heykəltəraşlıq nümunələrinə məqalədə daha geniş yer verilmişdir.

Açar sözlər: *heykəltəraşlıq, monumental, gənc, kompozisiya, vətənpərvərlik, müstəqillik*

Aysel Asif Nazarova

Azerbaijan sculpture in the period of independence

Abstract

This article reflects the history of development of Azerbaijani sculpture from 1990 to the present day. The first chapter of the article reflects the history of monumental sculpture in the period of independence and its development. At the same time, the article touched upon the monuments of the Alley of Honors, where the most valuable examples of monumental sculpture are located. Here is information about some of the tombstones created by Omar Eldarov, Azad Aliyev, Natig Aliyev. The second chapter of the article addresses the work of young sculptors. In particular, the examples of patriotic sculptures were highlighted. Examples of sculptures created on the themes of "April battles", "Battle of Tovuz", "44 Day War" are given more space in the article.

Key words: *sculpture, monumental, youth, composition, patriotism, independence*

Giriş

Qədim tarixə malik olan Azərbaycan incəsənətinin ayrılmaz bir hissəsi olan heykəltəraşlıq sənəti özünün bədii-estetik və əhatəli məzmununa görə hər zaman cəmiyyətimizdə diqqət mərkəzindədir. Müxtəlif nəslin nümayəndələrinin müstəqillik dövründəki fəaliyyəti, onların əsərlərində ənənəvilikdən müasirliyə doğru zənginləşən forma-biçim və məna-məzmun təhlili nəticəsində heykəltəraşlarımız dünyaya əvəzolunmaz sənət nümunələri bəxş etmişdir.

Bu hər bir heykəltəraşın öncə yaradacağı obrazın daxili aləminə nüfuz etməsi, onun xarici görkəmi ilə yanaşı şəxsiyyətini dərinlən tədqiq etməsi və əsas xüsusiyyətləri işində ön plana çəkməsi ilə reallaşmışdır. Yalnız belə əsərlər tamaşaçını düşündürmək və diqqətini cəlb etmək gücündə olur. Heykəltəraşlar üçün mövzu məhdudiyəti yoxdur, onlar çox zaman yaradacaqlarını əvvəlcədən düşünmür, ani ilham nəticəsində əsərlərinin kompozisiyalarını yaradırlar (Salamzadə, 1997: 212).

Memorial heykəltəraşlıq

Ölkəmizin müxtəlif guşələrində ucaldılan müxtəlif biçimli heykəltəraşlıq abidələri, xatirə-memorial və memarlıq kompleksləri şəhər və kəndlərimizin möhtəşəm görkəminin ayrılmaz bir hissəsinə çevrilmişdir. Estetik bədii dəyərə malik olan, tarixi keçmişə dərin ehtiram hissi oyadan həmin əsərlər heykəltəraşlıq və memarlıq sənətimizin qiymətli nümunələridir. Azərbaycan heykəltəraşlığının müasir siması XX əsrin 20-ci illərindən etibarən formalaşmış və sürətli inkişaf yolu keçmişdir (5).

Dövlətimiz müstəqillik qazandıqdan sonra Fəxri Xiyabana sovet dönəmindən də fərqli - xüsusi diqqət yetirilməyə başlandı və dövlətin imkanlarının artması nəticəsində burada bərpa-yenilənmə işləri aparıldı, onlarla baxımsız qalan məzarlara abidələr qoyuldu, köhnə daşlar yeniləri ilə əvəzləndi. Müstəqillik dövründə yaradılan memorial abidələr kompozisiyanın özünəməxsus, orijinal biçimli bədii xüsusiyyətləri ilə seçilir (Seyidəhmədli, 2020: 113). Sovet dövründə yaradılmış memorial abidələrdə onun yaradıcıları müəyyən çərçivə daxilində fəaliyyət göstərirdilərsə, müstəqillik dövründə bəle əsərlərin bədii həlli bəzən müəllifin, bəzən isə mərhumun yaxınlarının arzuladığı forma-biçimdə həyata keçirilir. Bu cür müstəqil yanaşmanı Mirzə İbrahimov, Ramiz Mustafayev, Qara Qarayev, Vaqif Səmədoğlu (burada bir cüt ayaqqabı qoyulmuşdur) və başqalarının memorial abidələrində görmək olar (Seyidəhmədli, 2020: 114).

Memorial abidələr öz möhtəşəmliyi və kompozisiyanın mükəmməlliyi ilə öz bədii həllini bir sıra heykəltəraşların yaradıcılığında tapmışdır. İlk baxışdan diqqət cəlb edən memorial abidələr siyahısına Ömər Eldarovun “Akademik Zərifə xanım Əliyeva” (1995), müğənni “Rəşid Behbudov” (1996), “Azərbaycan xalqının ümumimilli lideri Heydər Əliyev” (2004), “Lütfi Ələsgərzadə” (2018), Azad Əliyevin “Xəlil Rza Ulutürk” (1995), Natiq Əliyevin “Bəxtiyar Vahabzadə” (2009) və s. bir sıra şəxsiyyətlərin qəbirüstü abidələrini göstərmək olar.

Ömər Eldarov 1996-cı ildə Azərbaycanın görkəmli müğənnisi, SSRİ xalq artisti Rəşid Behbudovun memorial abidəsini ağ Ural mərmərdən səhnə formasında həll etmişdir.. Kompleksin mərkəzində müğənninin tuncdan hazırlanmış kürsü üzərində (h-210 sm) bütöv fiquru ucalır. Memar Elturan Avalovun səmərəli əməyi ilə abidə məkanda uğurla həll olunmuşdur. Abidəyə baxdıqda oxuduğu nəğmənin musiqisinin gözəlliyindən sinəsi qabarmış, qolları yana açılmış, kübar geyimli görkəmli ifaçını görürük. Abidə dinamik və hərəkətdə təsvir olunaraq ətraf mühitlə ovqatyaradıcı harmoniya təşkil edir (Seyidəhmədli, 2020: 121).

Dünyaşöhrətli alim Lütfi Zadənin (2018) abidəsinə baxdıqda isə biz alimin daxili aləmini heykəltəraşın necə uğurla əks etdirdiyinin şahidi oluruq. Abidənin arxasında olan qranitdən qapı elmin rəmzidir, elmin sahəsidir. Heykəl möhtəşəm, dinamik və maraqlı həll edilmişdir. Bu cür təqdimatla müəllif tamaşaçısını alimin fiqurunun enerji saçmasına inandıra bilmişdir.

Memorial heykəltəraşlıq sahəsində uğurla çalışan heykəltəraşlardan biri də Azad Əliyev hesab olunur. Heykəltəraş müraciət etdiyi obrazlara yaddaqalan, cəlbədic, realist-plastik görüntülər vermişdir. Belə obrazlardan biri də “Xəlil Rza Ulutürk” abidə heykəlidir. Memarlıq baxımından da uğurla həll edilən memorialın baş tərəfində şairin tunc fiquru (h-180 sm) qərarlaşır. Şairin abidəsi onun od püskürən çıxışını ifa edən anda təsvir olunmuşdur. Şairin coşğunluğu sayəsində dalğalanan saçları, var gücü ilə sıxıldığı yumruğu onun yenilməzliyinin, əzmkarlığının göstəricisidir. Obrazın gərginliyi, ekspressiv hərəkətdə verilməsi abidənin emosional qayəsini daha da artırmışdır.

Natiq Əliyev yaradıcılığına diqqət yetirdikdə onun da yaradıcılığında monumental memorial abidələrin xüsusi yer tutduğunu görürük. Müəllif miqyasından, formasından asılı olmayaraq hər bir abidənin obrazlı həllini tapa bilmişdir. Heykəltəraşın hər bir abidəsində obrazların daxili yaşantıları, dinamikası tamaşaçıya xoş təəssürat bağışlayır (“Mədəniyyət” qəz, 2008: 2). Şair Bəxtiyar Vahabzadənin ekspressiv və dinamik həll olunmuş memorial abidəsində də bu xüsusiyyətləri görə bilərik. Abidənin baxılması üçün heykəltəraş fiqurun arxasına qara qranitdən fon vermişdir. Bu fon sayəsində bütün diqqət heykəldə cəmlənmiş və həcmli bir məkan yaranmışdır. Ayaqüstə duran fiqur irəliyə doğru hərəkətdə, sol əlində bir neçə kağız parçası, sağ əli isə sinəsinin önündə təsvir olunmuşdur. Müəllif bu abidədə daxili gərginliyə, ekspressiv dinamikaya, sərt plastikaya malik, jestlərində azadlığı və müstəqilliyi özündə birləşdirən güclü iradəyə malik şəxsiyyət obrazı yaratmışdır.

Heykəltəraşın kamança ustası Həsr Əliyevə həsr etdiyi memorial abidə 2016-cı ildə ucaldılmışdır. Kamança ustası oturmuş əlində kamançası ilə çıxışa hazırlaşan vəziyyətdə təsvir edilib. Onun daxili mənəvi aləminin əksi zahiri cizgiləri sayəsində ifadəli və dəqiq şəkildə verilmişdir.

Gənc heykəltəraşlar

Heykəltəraşlıq sənətimizin keçdiyi inkişaf yolu gənc heykəltəraşların yaradıcılığı sayəsində müasir dövrdə də yeni sənət əsərləri ilə zənginləşməyə davam edir. Rahib Qarayev, Kənan Əliyev, Zəmir Rzayev, Nurlan Məmmədov və b. yaradıcılıq axtarışları onların gələcəkdəki uğurlu yaradıcılıqlarından xəbər verir.

Bu sahəsinin layiqli davamçılarından biri gənc heykəltəraş Rahib Qarayevdir. Bir sıra müsabiqə və sərgilərin iştirakçısı olan istedadlı heykəltəraş daim yeni ideyalar axtarışındadır. Rahib Qarayevin diplom işi olan “Bəhrüz bəy Kəngərli” (2014), həmçinin “Düşüncə” (2012), “Odlar yurdu” (2014) və.s əsərlərində ənənə və müasirlik mövzusu uğurla öz bədii görüntüsünü tapmışdır. Müxtəlif materiallardan istifadə edən heykəltəraşın yaratdığı obrazlar güclü emosional təsir qüvvəsinə malikdir. Heykəltəraş portret janrında olan əsərlərində insan simalarının hiss və duyğularını, daxili aləmlərini uğurla tamaşaçıya çatdırı bilər. Bir sıra uğurlu və maraqlı portretlərin müəllifi olan heykəltəraş Akademiyadakı tələbələrinin, dostlarının portretlərini hazırlamışdır. Sənətsünas Ziyadxan Əliyev, əqidə dostları Tural, Səbinə, Aypara, Elvin onun müraciət etdiyi obrazlardır.

Xalqımızın igid övladlarının obrazlarını da, yaradaraq onların xatirəsini əbədləşdirməyi özünə mənəvi borc bilən gənc heykəltəraş bu qəbildən bir sıra şəhidlərimizin baryef və xatirə lövhələrini yaratmışdır. Sovet İttifaqı Qəhrəmanı, general-mayor Həzi Aslanovun büstü, Milli Qəhrəman Albert Aqarunovun abidəsi (Zamik Rzayevlə), 2016-cı il Aprel döyüşlərində şəhid olmuş heykəltəraş Samir Kaçayevin qəbirüstü heykəli, Etibar Sadıqov, Əkbər Hüseynov, Rauf Əliyev, Cavid Həsənov, Kənan İsrailov kimi Vətən müharibəsi qəhrəmanlarının baryef və xatirə lövhələri bu qəbildən olan nümunələrdir (7).

Milli Qəhrəman Albert Aqarunovun abidəsi (2018) Zamiq Rzayev və Rahib Qarayevin ilk monumental işləridir. Zamiq Rzayevin sözləri ilə desək, bu abidə onların adlarını tarixə saldı. Abidəyə baxdıqda tankla üzərində qayanı yararaq keçən Albertin portretini görürük. Portretin baxılması üçün məhz qayalıq fonunda seçilmişdir. Abidənin əsas hissəsi tuncdan tökülüb, postament isə beton və bürüncdən hazırlanıb (6).

Rahib Qarayev dostu “Aprel döyüşlərinin” şəhidi Samir Kaçayevin qəbirüstü abidəsinə hazırlamışdır. Yüksək səviyyədə hazırlanmış bu memorial abidəyə Samirin uğurlu diplom işi olan “Ogust Rodenin” heykəlinin kiçik variantının əlavə edilməsi məhz Samirin necə uğurlu heykəltəraş olduğuna işarə edir.

“Xocalı”, “Qayıdış”, “Kəpənək”, “24 saat” adlı kompozisiyalarına baxdıqda gənc heykəltəraşın müxtəlif mövzularda necə uğurlu əsərlər yaratdığı şahidi olur.

Gənc istedadlı heykəltəraşlarımızdan biri olan Zamiq Rzayev müxtəlif mövzulara həsr olunmuş əsərlər yaratmaqdadır. Bir sıra sərgi və müsabiqələrdə uğurla iştirak etmişdir. Son illər yaratdığı uğurlu işlərdən biri də Vətən Müharibəsi Qəhrəmanı general-leytenant Hikmət Mirzəyevin portretidir. Portretdə hərbi salam verən məğrur, qürurlu, eyni zamanda şəhid olmuş əsgərlərini düşünən qəhrəman obrazı əks olunub. Şuşa fəthinin arxasında məhz Şuşa qalası və o qalaya çıxan çətin yol verilmişdir. Portretin aşağı hissəsində verilən dağlara dırmanan əsgər fiqurları əsərin bağışladığı təsiri daha da, artırmışdır.

Heykəltəraşlıq yaradıcılığına yeni qədəm qoyan istedadlı heykəltəraşlardan biri də Təbriz Soltanlıdır. O, tələbəlik illərindən artıq vətənpərvərlik mövzusunun özü üçün bir istiqamət kimi seçmiş bir sıra qəhrəmanlarımızın baryef və xatirə lövhələrini hazırlamışdır. Diplom işi olaraq isə Milli Qəhrəman general-mayor Polad Həşimovun heykəlini hazırlamışdır. Qəhrəmanın xarakterini, daxili dünyasını daş üzərində əks etdirmək nə qədər çətin olsa da, bu məsuliyyətli işi uğurla həll edə bilmişdir. Obraz sağ əlində binokl, sol əli sinəsinin önündə, məğrur addımlayan formada təsvir olunmuşdur. Həmçinin Polad Həşimovun, İlqar Mirzəyevin, Rəşad Atakişiyevin, Mahir Dadaşzadənin büstlərini, İlqar Zeynalli, Emin Süleymanovun xatirə lövhələrini hazırlamışdır.

Akşin və Müstəqil Balayev qardaşlarının bu sənətə maraqları atalarının sayəsində yaranıb. Qardaşlar Vətən Müharibəsi qəhrəmanlarının hər birinin döyüş yolunu öyrənmək və şəhidlərimizin xatirəsini əbədləşdirmək qərarına gəliblər. İlk olaraq şəhid mayor Anar Novruzovun büstünü hazırlayıblar. Daha sonra İman və Qəhrəman qardaşları, Arəstə Baxışova, Mehman Şirvanovun büstlərini hazırlamışlar. Müstəqil Balayev diplom işi olaraq 44 günlük Vətən müharibəsinin tək qadın şəhidi Arəstə Baxışovanın heykəlini hazırlamışdır. Belində tibb çantası və silahla təsvir edilən obraz sanki yaralı əsgərlərimizin harayına çatmaq üçün döyüş meydanına tərəf qaçır. Obrazın belə hərəkətli verilməsi onun təsir gücünü daha da artırır.

Qadın heykəltəraşlarımızın qoyduqları sənət yolunu müstəqillik dövründə də gənc qadın heykəltəraşlarımız layiqincə davam etdirirlər. Belə gənc istedadlardan biri də Çinarə Baxşiyevadır. Ənənələri, xalqımızın qədim inanclarını, milli ruhumuzu öz əsərlərində canlandıran gənc heykəltəraşın

uğurlu işləri sırasına “Nar” (2020), “Gözmuncuğu” (2020), “Şuşamız” (2020), “Şərqi nağılı”(Türkiyə Cümhuriyyətinin 97-ci il dönümünə həsr edilib) əsərləri daxildir.

Nar bizim ən qədim və ən bilinən simvollarımızdan biri hesab edilir. “Nar” əsərində Çınarə Baxşıyeva isti və canlı rəng parlaqlığı ilə nar gözəlinin timsalında bizim Odlar Yurdundan odlu alovlu qanımızı təcəssüm etdirmişdir. Əsərin üzərində verilmiş təsvirlər, xırda və orta ölçülü narlar onun baxımlılığını daha da artırır.

“Gözmuncuğu” əsərində də qədim dövrlərdən xalqımızın inandığı göz, bəd nəzər və bunlardan insanı simvolik olaraq qoruyan gözmuncuğu təsvir edilmişdir. Gənc heykəltəraş bu obrazında qadın fiquru üzərindən tamamlamağı seçmişdir. Yaşıl, mavi və sarı rəngin ahəngi onun təsirini, mövzunun anlaşılıqlığını daha da artırmışdır. Onun fikirlərinə görə hətta əsrlər keçsə də xalqımız yenədə bu inancı daim qoruyub saxlayacaqdır. Elə ona görə də şərti qadın fiquru gözmuncuğunu əlində sanki qoruyurmuş kimi tutmuşdur.

Gənc və istedadlı xanım heykəltəraş Leyla Məmmədovanın yaratdığı əsərlər də diqqətçəkəndir. O, “Vətən naminə” adlı kompozisiyasında döyüş bölgəsindən yaralı dostunu çıxarmağa çalışan igid Azərbaycan əsgərini təsvir edib. Onun ilham mənbəyi Şuşanı azad etmək üçün düşmənlə əliyalın vuruşan qəhrəman əsgər və zabitlərimizin döyüş xatirələri olub. Kompozisiya rəşadətli ordumuzun göstərdiyi qəhrəmanlıqlarla bağlıdır. Kompozisiyada şücaətli ordumuzun ümumiləşdirilmiş obrazı əks olunub. Heykəltəraş obrazlarını dinamik, hərəkətli eyni zamanda mərd və qorxmaz simada uğurla əks etdirmişdir.

Nəticə

Ölkəmiz müstəqillik əldə etdikdən sonra incəsənətin bütün sahələrində nəzərəcarpacaq dərəcədə inkişaf etdi. Bunun ilk və qabarıq göstəricisi sənətin ideoloji asılılıqdan uzaq inkişaf etməsi oldu. Bu dövrdə heykəltəraşlıq sənəti də əvvəlki dövrlərdən fərqli bir axarda inkişaf etdi. Heykəltəraşlarımız bundan əvvəlki dövrlərdə bir çox problemlərlə üzləşirdilər. Bunlardan ən böyüyü mövzu seçimində sərbəstliyin olmaması və heykəlin yaradılması üçün vacib materialların əldə edilməsində olan çətinliklər idi. Eyni problemlərlə xüsusilə monumental heykəltəraşlıq sahəsində çalışan heykəltəraşlarımız qarşılaşdılar. Müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkəmizin keçdiyi faciəli və qanlı günlər də heykəltəraşlığımızda öz əksini tapmışdır. Xüsusilə “Aprel döyüşləri”, “Tovuz döyüşləri”, “44 günlük müharibə” mövzusunda daha çox önəm verilmişdir. Bu da zamanında yaşananların gələcək nəsillərə ötürülməsini şərtləndirmişdir.

Ədəbiyyat

1. Əliyev, Z. (2008-18 dekabr), “Heykəltəraşın sənət dünyasındakı izləri: Xalq rəssamı Natiq Əliyevin portret cizgiləri”, Mədəniyyət qəz.
2. Salamzadə, Ə. Kərimov, K. Rzayev, N. Əfəndiyev, R. Həbibov, N. (1977), Azərbaycan incəsənəti, Maarif.
3. Seyidəhmədli, G. (2020), “Azərbaycan memorial heykəltəraşlığının bədii xüsusiyyətləri (Fəxri Xiyabanın abidələri əsasında)”, Avropa.
4. Seyidəhmədli, G. (2013), “Natiq Əliyevin yaradıcılığında memorial abidələr”// “Mədəniyyət dünyası”, Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti, Maarif, 100-105 s.
5. http://anl.az/download/meqale/baki_xeber/2014/dekabr/411757.htm
6. <https://qafqazinfo.az/news/detail/komandirin-isteyi-ile-aqarunovun-heykelini-hazirlayan-muellimler-fotolar-262802>
7. <https://medeniyyet.az/page/news/56665/.html?lang=az>
8. <https://medeniyyetv.az/az/news/2095/veten-muharibesi-qehremanlari-genc-heykeltaraslarin-eserlerinde>

Rəyçi: s. ü. f. d. Ziyadxan Əliyev

Göndərilib: 13.05.2022

Qəbul edilib: 15.06.2022